

LUDWIK GRZEBIEŃ SJ

Chronologia pobytu i działalności Piotra Skargi w Wilnie (1573–1584)

ADNOTACJA. W życiu Piotra Skargi (1536–1612) lata pobytu w Wilnie (1573–1584) były decydujące tak co do jego działalności jak i jego twórczości. W Wilnie wykazał się olbrzymią aktywnością i swoimi różnymi zdolnościami, które wykorzystał później jako kaznodzieja króla Zygmunta III Wazy. Ten okres wileński życia Skargi jest mało znany lub też błędnie opisywany, stąd warto chronologicznie ten okres przedstawić.

SŁOWA KLUCZOWE: Piotr Skarga; Wilno; Akademia Wileńska; Litwa; kontrreformacja; jezuici.

Pobyt Piotra Skargi w Wilnie, choć mało znany, należał do najbardziej owocnych okresów jego życia. Uważany jest słusznie za pierwszego rektora Akademii Wileńskiej, na którego barkach spoczywała organizacja uczelni i jej rozwój, zajęty jednak wielu innymi pracami w Wilnie, nie miał czasu, by skupić swoją uwagę wyłącznie na wileńskiej uczelni¹.

Chcemy prześledzić chronologię jego pobytu i działalności w Wilnie, by ocenić jego rzeczywisty wkład w rozwój całego naukowego ośrodka wileńskiego. Ukażemy więc zajęcia Skargi wyznaczone mu w dyspozycji zakonnej i podejmowane przez niego indywidualnie w zakresie: administracji, szkoły, kaznodziejstwa, polemiki katolickiej, pisarstwa oraz organizacji kolegów i szkół jezuickich na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz Inflant.

¹ Jan Ciechanowicz, „Piotr Skarga, pierwszy rektor Akademii Wileńskiej”, in: *Trzynastu sprawiedliwych*, Wilno: Pol. Wydaw. w Wilnie, 1993, s. 37–54; Janusz Tazbir, *Piotr Skarga, szermierz kontrreformacji*, wyd. 2, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983, s. 35–37.

Piotr Skarga przybywał do Wilna jako ceniony w przeszłości kanonik lwowski, ale w zakonie miał dopiero stopień księdza „scholastyka”, który musiał zdać wszystkie egzaminy z teologii, odbyć praktyki zakonne i złożyć ostatecznie śluby. Dokonało się to wszystko i zakończyło w Wilnie, kiedy 1 sierpnia 1577 roku złożył on uroczystą profesję zakonną².

Rok 1573. Dnia 3 lutego 1573 roku Skarga pisał z Jarosławia, że ma zaraz wyjechać do Wilna na stanowisko kaznodziei i pomocnika ks. rektora Stanisława Warszawickiego. Mimo okresu zimowego, 4 lutego 1573 roku, w środę popielcową, wyruszył w podróż konno do odległego 100 mil Wilna. Około 4 marca zawitał do stolicy Litwy³.

Po przybyciu Skargi kolegium wileńskie liczyło 30 osób, w tym 6 księży, 13 kleryków, 6 nowicjuszów i 5 braci zakonnych. Najwięcej jezuitów zajętych było szkolnictwem lub własnym kształceniem. Było więc największym jezuickim ośrodkiem szkolnym w tej części Europy⁴.

Szkoła stanowiła główne pole działalności zakonu. Rektor Warszawicki, organizator jezuickiego ośrodka w Wilnie, otworzył 10 lipca 1570 roku pełne szkoły, a więc 5 klas gimnazjalnych, dodatkowo nauczano języka niemieckiego i rachunków. 25 lutego 1572 roku otwarto uroczystą dysputą wykłady filozofii⁵. W środowisku wileńskiej szkoły powstała kongregacja studencka – Sodalicia Mariańska, a w celu popularyzacji szkoły publikowano na razie w Krakowie pierwsze druki z tezami z zakresu nauk filozoficznych i teologicznych⁶.

Ważnym zadaniem kolegium było kaznodziejstwo i polemika katolicka, którym Skarga miał poświęcić szczególnie wiele uwagi. Już w pierwszym liście z Wilna, skierowanym do prowincjała Wawrzyńca Maggio, Skarga opisywał

² *Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*, wyd. Jan Sygański, Kraków: Nakł. Wydaw. Towarzystwa Jezusowego, 1912, s. 89–92, nr 49; s. 93–94, nr 51; s. 94–95, nr 52; Jan Sygański, *Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566–1610: Szkic historyczny*, Kraków: Wydaw. Tow. Jezusowego, 1912, s. 36.

³ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 16–17; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 34.

⁴ Ladislaus Lukács, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I.*, vol. 1, Romae: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1978, s. 342–345; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 20.

⁵ Stanisław Bednarski, *Stanisław Warszawicki*, Kraków, 1939, s. 66–67 (druk pracy przerwany wojną); Ludwik Piechnik, *Początki Akademii Wileńskiej (1570–1599)*, (*Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1), Rzym: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1984, s. 85.

⁶ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 156–157.

bardzo sugestywnie i z przejęciem stan Kościoła na Litwie, podkreślał rolę innowierców oraz dużą odległość wiernych od kościołów katolickich. Litwę można było porównać do Indii Wschodnich i Zachodnich – pisał, gdzie z poświęceniem pracowali już jezuici⁷.

Dzieje Kościoła na Litwie zależały głównie od wielkich rodów, Chodkiewiczów i Radziwiłłów, które należało zjednać dla Kościoła i zakonu. Wiele wysiłku poświęcił temu zadaniu ks. Warszewicki, ale dopiero po przybyciu Skargi, proces powrotu do Kościoła przedstawicieli wielkich rodów został przyspieszony. Tak dzięki zabiegom Warszewickiego i pomocy Skargi 2 czerwca 1573 roku Jerzy Radziwiłł z kilku dworzanami złożył na ręce Warszewickiego wyznanie wiary⁸.

Obok głoszenia kazań Skarga przystąpił też w 1573 roku do połączenia nauczania z praktyczną działalnością Kościoła. Ważnej obronie kultu Eucharystii miało służyć założone przez niego przy kościele św. Jana bractwo Przenajśw. Sakramentu i Miłosierdzia, którego celem miało być nawracanie, zbieranie jałmużny, opieka nad ubogimi i chorymi, zwalczanie pijaństwa i rozpusty. Równocześnie z jego inicjatywy powstał w Wilnie tzw. „Bank Pobożnych”, udzielający bezprocentowych pożyczek pod zastaw⁹.

Doceniając wielką rolę słowa drukowanego – książek i broszur, po przybyciu do Wilna Skarga wziął udział w naradzie, podczas której nakreślono plan pisarski i wydawniczy jezuitów. W lipcu 1573 roku Warszewicki przedstawił generałowi Everardowi Mercurianowi konieczność wydania po polsku żywotów świętych, a także przygotowanie wydania polskiego tłumaczenia Pisma św. Uznano, że dzieł tych mogliby dokonać głównie Warszewicki, Skarga i Wujek. Skarga prawdopodobnie już w tym czasie pisał dziełko o jedności Kościoła Bożego, a idea wydania żywotów świętych pozostała w jego planach na dłużej¹⁰.

Rok 1574. Kiedy rektor Warszewicki wyjechał 7 czerwca 1574 roku z polecenia papieża Grzegorza XIII do Szwecji, na dwór Katarzyny Jagiellonki, małżonki króla Jana III, Skarga został wicerektorem kolegium. Na ten okres przypadły ważne wydarzenia polityczne, jak interregnum po śmierci 7 lipca 1572 roku

⁷ Fragment „Listu Skargi do prowincjała Laurentio Maggio, Vilnae, 17 VII 1573”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 55, nr 31; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 17–18.

⁸ Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 89–91, 96.

⁹ *Ibid.*, s. 82; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 38.

¹⁰ Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 80–81, 88.

króla Zygmunta Augusta i wybór Henryka Walezego na jego następcę, a potem drugie bezkrólewie spowodowane ucieczką (18/19 VI 1574) króla Henryka Walezego. Ważyły się też losy pomnożenia fundacji kolegium wileńskiego spowodowane chorobą fundatora biskupa Waleriana Protasewicza oraz pertraktacjami z Radziwiłłami na temat przekazania na rzecz fundacji kolegium majątków.

Jako wicerektor ks. Skarga wykazywał się dużym rygoryzmem wobec jezuitów, chciał wprowadzić w Adwencie post ścisły, ograniczyć spanie, nawet młodzieży, do 7 godzin, ale jego wizja życia zakonnego nie znalazła większego poparcia ze strony współbraci zakonnych¹¹. Kiedy Warszewicki wrócił ze Szwecji 4 grudnia, Skarga zwolniony z obowiązków wicerektora, swobodnie poświęcał się kazaniom¹².

W 1574 roku przybył do Wilna Piotr Viana i rozpoczął wykłady z teologii moralnej i polemicznej. Jako tomista był przeciwnikiem Jana Haya skotysty, dochodziło między nimi do nieporozumień i w 1575 roku Hay musiał opuścić Wilno. W 1574 roku wprowadzono też wykłady matematyki, które prowadził Leonard Kraker¹³.

Dnia 25 września 1574 roku urządzono uroczystość ku czci biskupa Protasewicza. Ostatniego września odbyły się tradycyjne dysputy filozoficzne, a na zakończenie roku szkolnego 2 października wystawiono tragedię *Iephte* połączoną z nagrodami za pilność w nauce. 5 października nastąpiło rozpoczęcie nowego roku szkolnego z dialogami i deklamacjami, w czasie którego główną rolę pełnił ks. Viana¹⁴. Choć Skarga nie zarządzał szkołami, ani też nie wykładał, to jednak według różnych przekazów źródłowych, współpracował w wydarzeniach szkolnych, takich jak publiczne dysputy, czy występy dramatyczne (teatr).

Biskup wileński po śmierci ks. Tomasza Nowostawskiego, oddał jezuitom na stałe dobrze uposażoną ambonę w katedrze. Jezuita jako oficjalni kaznodzieje diecezji, mieli odtąd większy wpływ na kapitułę i duchowieństwo, a także na szlachtę, która z okazji różnych zjazdów brała udział w katedralnych

¹¹ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilnae, 7 IX 1574”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 55–59, nr 32; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 18.

¹² „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 22 XII 1574”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 72–73, nr 37; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 18–19.

¹³ Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 66–72; Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 128–129.

¹⁴ „List Skargi do wiceprowincjała Sunyera, Vilna, 5 X 1574”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 67–71, nr 36; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 19–20.

nabożeństwach. Ale Skarga obejmując ambonę w katedrze nie mógł już głosić kazań w kościele św. Jana, który obsługiwał odtąd głównie Warszewicki¹⁵.

Skarga zacieśniał przyjaźń z Radziwiłłami, szczególnie z Mikołajem Krzysztofem („Sierotką”), marszałkiem nadwornym litewskim, który w 1574 roku stał się rzecznikiem katolików na Litwie. Młodszych braci swoich: Stanisława, Albrechta i Jerzego nakłonił do porzucenia schizmy, pomimo perswazji stryja Mikołaja Radziwiłła („Rudego”), wojewody wileńskiego i otaczających go kalwinów¹⁶. Za staraniem Skargi porzucili też prawosławie m. in. Benedykt Woyna (1574), przysły biskup wileński, i Katarzyna z Tęczyńskich Słucka, wdowa po księciu Jerzym¹⁷.

Wiele rozgłosu i sławy przyniósł w tym roku Skardze incydent, jaki wydarzył się 30 września, w czasie którego niejaki Albert Ślepowrońskiego (zwany też Wojciechem Seplewskim), w odwecie za kazanie o heretykach, najechał na Skargę konno, kiedy ten wraz ze swoim socjuszem Marcinem Łaszczem znajdował się na placu miejskim, znieważył go i wyciągnąwszy szablę groził mu śmiercią. Wojewoda oddał sługę pod sąd biskupi, ale Skarga uprosił u biskupa lżejszą karę, a winowajca przeprosił publicznie Skargę. Wydarzenie to obiegło kraj i wstawiło Skargę¹⁸.

Na terenie Litwy działali dwaj wybitni kalwiniści: Andrzej Wolan, pisarz, sekretarz królewski i poseł na sejm, oraz uczonego Szymon Budny. Drukowali oni swoje dzieła na zamku łoskim Jana Kiszki, krajczego litewskiego¹⁹. Wiadome było, że Skarga prowadził prywatną korespondencję z Wolanem i chciał go zjednać dla Kościoła katolickiego, ale ten odpowiedział jezuitcie publicznie dziełem: *Vera et orthodoxa veteris Ecclesiae sententia de Coena Domini ad Petrum Scarga* (Łosci 1574), dedykowanym biskupowi Protasewiczowi, należało więc odpowiedzieć. Biskup potępił dzieło 1 sierpnia 1574 roku²⁰.

¹⁵ „List Skargi do wiceprowincjała Sunyera, Vilnae, 30 IX 1574”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 59–64, nr 33; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 18; Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 82.

¹⁶ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 38–39; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 42.

¹⁷ Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 58.

¹⁸ „List Protasewicza do Mikołaja Radziwiłła, Wilno, 1 X 1574”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 64–65, nr 34; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 67–68; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 46.

¹⁹ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 59–64, nr 33; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 19; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 38; Eugeniusz Jarra, „X. Skarga a Wolan, rzecznik kalwinizmu polskiego w XVI wieku”, *Horyzonty*, 80 (1963), s. 3–23.

²⁰ Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXXIII, s. 241–242; *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 59–64, nr 33; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 21.

We wrześniu 1574 roku Skarga donosił prowincjałowi Sunyerowi, że napisał po polsku rozprawę „de schismate” (O schizmie), którą dedykował pewnemu Rusinowi. Dzieło to następnie posłał samowolnie wójt wileński Rotundus Milenius (Mieleski) do druku, ale Skarga przeciwny przenoszeniu polemiki na forum publiczne, czy też z innych racji, natychmiast napisał do ks. Tomasza Płazy w Krakowie, by wycofał je z druku. Książka Skargi *O jedności Kościoła Bożego* ukazała się dopiero w 1577 roku²¹.

Rok 1575. Skarga jako konsultor (doradca rektora) zwracał baczność uwagę generałowi zakonu na brak księży, duże odległości do zdezelowanych parafii, w których mogło pracować zaledwie trzech księży jezuitów: rektor (Warszewicki), kaznodzieja (Skarga) i spowiednik (Rozrażewski), w tej sytuacji nie można było myśleć o systematycznych misjach, a „wilki owce zjadają”²².

W 1575 roku uczyło się w Wilnie 26 filozofów, 21 studentów retoryki, 34 poetyki, 60 syntaksy, 80 gramatyki, 194 infimy. Razem w szkołach było 415 uczniów i studentów. Wśród profesorów wyróżniał się Adrian Junga, który uczył w latach 1575–1578 na wydziale nauk wyzwolonych retoryki i autorów greckich²³.

Kaznodziejstwo nadal odgrywało w duszpasterstwie bardzo ważną rolę. Trudnili się nim nadal głównie Warszewicki i Skarga. Obaj więc prosili usilnie generała zakonu o pomoc. Tym bardziej, że Stanisław Herbest, który zajął miejsce po Rozrażewskim, przebywał z Janem Chodkiewiczem w Inflantach, gdzie ciężko zachorował i został wysłany do Jarosławia²⁴. W 1575 roku Mikołaj Radziwiłł „Rudy” interweniował u biskupa Protasewicza w sprawie wyrażania się Skargi w kazaniach o heretykach. Innowiercy chodzili bowiem na jego kazania, które miały być niekiedy dosyć ostre, a nawet gwałtowne²⁵.

Jerzy Radziwiłł, księżę na Ołyce, by być biskupem koadiutorem potrzebował studiów. W 1575 roku odprawił rekolekcje pod kierunkiem Skargi i wybierał się do Rzymu, a Skarga polecał go generałowi zakonu jako człowieka pełnego zalet ducha, mającego zdolność rządzenia, znającego filozofię, mógł

²¹ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 59–64, nr 33; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 57.

²² „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 26 IV 1575”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 74, nr 38; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 20–21.

²³ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 110, 113.

²⁴ Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 83.

²⁵ Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 45.

więc poświęcić się teologii i prawu kanonicznemu. Radził jednak generałowi wyznaczenie mu surowego opiekuna, by nim dobrze pokierował²⁶.

4 lutego 1575 roku Mikołaj Krzysztof Radziwiłł wezwał Warszewickiego i Skargę do pałacu, gdzie przebywali najmłodszy książęta Stanisław i Albrecht. Albrechta przyjął do Kościoła Warszewicki, a Stanisława Skarga. Potem uczono ich zasad wiary katolickiej. Ostatecznie 31 marca 1575 roku w Wielki Czwartek czterech braci Radziwiłłów przystąpiło do Komunii św., a ich śladem poszli inni. W październiku 1575 roku Jerzy i Albrecht Radziwiłłowie wyjechali do Rzymu²⁷.

W 1575 roku Mikołaj Krzysztof Radziwiłł przeniósł swoją drukarnię z Brześcia do Wilna i oddał ją na użytek kolegium. Pierwszym kierownikiem drukarni został Daniel Łęczycki (z przerwami 1575–1592), po nim drukarnią kierowali jezuita prefekci i bracia drukarze. Pierwszą publikacją drukarni w Wilnie był w roku następnym druk *Pro sanctissima Eucharistia* Piotra Skargi. Drukarnia miała jednak liczne braki, stąd druk dzieła Skargi się przeciągał. Do 1584 roku opublikował w niej sześć swoich utworów i tłumaczeń²⁸.

Rok 1576. W 1576 roku Skarga nawiązał ponownie więzi z Antonim Possevino, sekretarzem zakonu, którego znał od czasów swego nowicjatu rzymskiego w 1569 roku, więc go komplementował, dziękował za przesłane obrazy, przy okazji chwalił króla polskiego i wysyłał swoją książkę przeciwko Wolanowi²⁹.

Skarga z głębokim zaniepokojeniem obserwował przedłużające się bezkrólewie po ucieczce Walezego. Rozdwojoną zaś w pierwszym okresie elekcję, kiedy Litwa opowiedziała się za Maksymilianem, przeciwko Batoremu, opatrzył swój list z 27 lutego 1576 roku pesymistycznym komentarzem. Bał się odpadnięcia Wielkiego Księstwa, które mogło się dostać pod panowanie cesarza, a co gorsze pod panowanie Moskwy. Obawy Skargi nie były bezpodstawne, bo Moskwa szykowała plan alternatywny, który cieszył się znaczną popularnością.

²⁶ „List Skargi do generała Mercuriana, Wilna, 10 X 1575”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 78–79, nr 41; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 39–42.

²⁷ „List Skargi do generała Mercuriana, Wilna, 10 X 1575”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 78–79, nr 41; Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 98–100.

²⁸ Magdalena Komorowska, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2012, s. 153–154; Konstanty Otwinowski, *Dzieła x. Piotra Skargi T. J.: Spis bibliograficzny*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1916, s. 1–2.

²⁹ „List Skargi do A. Possevino, sekretarza zakonu, Wilna, 1 VII 1576”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 83–84, nr 45.

Ostatecznie wybrano 14 grudnia 1575 roku króla Stefana Batorego, jednak bez zgody Litwinów. Skarga należał do pierwszych jezuitów wyrażających swą radość z wyboru Batorego i niespodziewanej śmierci cesarza Maksymiliana. Po tej śmierci i uznaniu króla Batorego przez papieża, również pozostali jezuiti przesłali nowemu królowi w czerwcu 1577 roku wyrazy posłuszeństwa, a Skarga miał wpłynąć na ten pozytywny stosunek zakonu do Batorego. Król odpowiedział jezuitom niezwłocznie i z wielką łaskawością. Skarga liczył na Batorego w religijnym odrodzeniu Litwy, byle było więcej kapłanów, parafii i misji³⁰.

W sprawie szkół nastąpiła pierwsza oficjalna prośba o podniesienie kolegium do rangi uniwersytetu; wyszła ona w czerwcu 1576 roku od biskupa Protasewicza, który pisał do papieża, generała i biskupa Jerzego Radziwiłła, bawiącego w Rzymie. Istniały możliwości otwarcia Akademii, bo działały tu oprócz szkół średnich wykłady z filozofii i teologii oraz był materialny kolegium był już zapewniony³¹.

W 1576 roku pojawiło się już w drukarni wileńskiej kilka pierwszych druków szkolnych z filozofii i teologii, o charakterze polemicznym (*Assertiones*), a drukarnia Radziwiłła służyła wszystkim potrzebom kolegium i szkół. Wtedy też Skarga rozpoczął w Wilnie działalność publicystyczną z zakresu polemiki religijnej. Poruszał najbardziej aktualne problemy podejmowane przez jego przyjaciela Fryderyka Bartscha w wykładach szkolnych w Braniewie: Komunii św. pod jedną lub dwoma postaciami, realnej obecności Chrystusa w Eucharystii, obcowania świętych, tradycji, prymatu papieża oraz dogmatu o Św. Trójcy³².

Pierwszy odpowiedział na publikację Wolana *Vera et orthodoxa* z 1574 roku Francisco Turrianus w książce *Contra Andream Volanum* (Florencja 1575)³³. W liście do generała Mercuriana z 4 maja 1575 roku chwalił Skarga Turriana, ale dodawał, że Wolan nie powinien uważać, że Skarga zasłania się teologami rzymskimi, bo to przynosi mu tylko zaszczyt, więc należy wydać

³⁰ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 27 II 1576”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 80–82, nr 43; „List Skargi do A. Possevina, Vilna, 1 VII 1576”, in: *ibid.*, s. 83–84, nr 45; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 35; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 50–52.

³¹ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 55.

³² Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 40.

³³ [Francisco Torres], *Francisci Turriani Societatis Iesu De sanctissima Eucharistia, tractatus primus contra Volanum Polonum*, Florentiae: Apud Bartholomaeum Sermartellium, 1575. Drugie wydanie w Rzymie w 1576, trzecie w Paryżu w 1577 r., in: Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXXI, s. 414; Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 40–41.

również osobne dzieło w kraju, tym bardziej, że swą dedykacją Wolan obraził biskupa. W liście z 10 października 1575 roku donosił, że kardynał Hozjusz i nuncjusz Laureo chcieli dzieło Turriana wydać w Polsce, ale on sprzeciwił się temu zamiarowi³⁴.

Gdy Skarga otrzymał egzemplarz dzieła Turriana, jego własna replika przeciw Wolanowi była już w druku. Obie odpowiedzi znacząco się różniły. Dzieło Turriana było erudycyjne i gruntowne, odpowiedź Skargi – bardziej przystępna dla przeciętnego odbiorcy i dopasowana do litewskich realiów. Skarga był z książki Turriana zadowolony. Sam wydawał książkę w Wilnie, bo ta drukarnia jeszcze nie drukowała przeciw innowiercom, a została oddana na użytek kolegium. Swoje dzieło *Pro sanctissima Eucharistia* Skarga rozesłał również dostojnikom oraz Wolanowi³⁵.

Rok 1577. W 1577 roku pomnożono majątki kolegium, co pozwoliło na otwarcie pełnego Wydziału Teologicznego. Grono profesorów stanowili wybitni jezuici: Garcias Alabiano, Antoni Arias i Justus Rab, którzy rozpoczęli wówczas wykłady³⁶. Był to rok obfity w druki szkolne z filozofii, teologii i retoryki. Wydano ich w Wilnie co najmniej 6, głównie autorstwa Antoniego Ariasa i Piotra Vianny. Połączone z dysputami spełniały ważną rolę propagandową. Wydawano też w miejscowej drukarni podręczniki i modlitewniki dla studentów i uczniów³⁷.

Niepokoili Skargę sprawa różnowierców, którzy mimo wysiłków jezuitów, pod różnymi pozorami utrzymywali w Wilnie swoje wpływy, licząc na nieobecność króla przebywającego na wojnie pod Gdańskiem i niezaradność starzejącego się już biskupa Protasewicza³⁸. W tym zmaganiu z reformacją dużą pociechą dla Skargi była rodzina Woynów. Wawrzyniec Woyna, podskarbi

³⁴ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 4 V 1575”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 74–76, nr 39; „List nuncjusza Laureo do generała Marcuriana, Varsavia, 16 VI 1575”, in: *ibid.*, s. 76–78, nr 40; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 21–22; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 40–41.

³⁵ Piotr Skarga, *Pro sanctissima Eucharistia contra haeresim Zvinglianam. Ad Andream Volanum, praesentiam corporis D. N. Iesu Christi, ex eodem sacramento auferentem, Petri Scargae Societatis Iesu. Libri tres*, Vilnae: Typis et sumptibus N. Ch. Radivili, 1576. – „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 27 II 1576”, in *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 80–82, nr 43; „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 1 VII 1576”, in: *ibid.*, s. 82–83, nr 44.

³⁶ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 52–53.

³⁷ Np. *Exercitium christianae pietatis in gratiam studiosorum collectum*, Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1577.

³⁸ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 17 VII 1577”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 89–91, nr 49; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 35–36; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 44–45.

ziemski litewski, był już na pół katolikiem i uczęszczał na kazania Skargi, a jego brat Benedykt, kustosz wileński, wraz z synem, pod wpływem Skargi przebywał w Rzymie³⁹.

Skarga zmienił w tym czasie zdanie w sprawie Jerzego Radziwiłła, który żył w Rzymie zbyt hojnie i dwornie, narażał na koszta starszego brata. Pisał więc do generała, że marszałek jest rozgoryczony z jego powodu i wydatków, powinien więc powrócić do kraju. Skarga starał się pojednać braci i do tego doprowadził, ale marszałek zapowiedział, że dalszych długów nie będzie spłacał, bo majątki Jerzego były zadłużone, a swoich nie myślał zastawiać, tym bardziej, że były dwie niezamężne siostry, które trzeba było wspólnie uposażyć. Trzeba więc koniecznie odwołać koadiutora z Rzymu, bo studia można ukończyć w Wilnie. Sam Skarga załatwiał z generałem te rodzinne sprawy Radziwiłłów⁴⁰.

Szczególnie dużo czasu pochłaniała Skardze praca nad pisaniem, redagowaniem i drukowaniem *Żywotów świętych*. Już w kwietniu 1577 roku pisał do generała zakonu, że z polecenia prowincjała pisze *Żywoty świętych* na podstawie Suriusza i Lippomaniego, których nakład wyjdzie kosztem Radziwiłła. Podobnie o pisaniu i druku fragmentów *Żywotów* pisał w październiku tegoż roku⁴¹.

W 1577 roku ukazała się z polecenia prowincjała książka Skargi *O jedności Kościoła Bożego*⁴². Wyrastała ona z kazań Skargi głoszonych w Wilnie na temat relacji Kościoła katolickiego i prawosławnego. Była to pierwsza książka Skargi po polsku, a druga w kolejności jego publikacja. Nawiązywał w niej do kwestii liturgicznych i obyczajowych Rusi, ale i Litwy⁴³. Książka okazała się bardzo aktualna, w tym samym roku powstało bowiem Kolegium Greckie w Rzymie i wyszło propagandowe dzieło o unii florenckiej (z 1439 roku), a papież nawiązał bliższe stosunki z patriarchą carogrodzkim. Skarga na tyle znał język ruski ze Lwowa i Rohatynia, że mógł czytać książki w tym języku.

³⁹ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 89–91, nr 49; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 36.

⁴⁰ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 12 III 1577”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 84–85, nr 46; „List z 9 X 1577”, in: *ibid.*, s. 95–99, nr 53; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 39–42.

⁴¹ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 8 IV 1577”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 86–88, nr 47; „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 9 X 1577”, in: *ibid.*, s. 95–99, nr 53.

⁴² Piotr Skarga, *O jedności Kościoła Bożego pod iednym pasterzem. I o greckim od tej jedności odstąpieniu. Z przestroga i upominaniem do narodów ruskich przy Grekach stoiących; rzecz krótka na trzy części rozdzielona. Teraz przez Piotra Skargę [...] wydana*, Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiłła, 1577.

⁴³ Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 42–43, 63.

Książka *O jedności Kościoła* została zadedykowana wojewodzie kijowskiemu, Konstantemu Ostrogskiemu, protektorowi prawosławia, który równocześnie był zainteresowany unią kościelną. Dzieło kładło nacisk na prymat papieża, naukę o Kościele i genezę rozłamu. Była to pierwsza książka w ogóle o unii skierowana do Rusinów. Kardynał Hozjusz chwalił książkę, a przy okazji poruszał sprawę wysyłania do Kolegium Greckiego studentów z Rusi i Moskwy⁴⁴.

Rok 1578. Skarga jako konsultor kolegium niepokoił się coraz bardziej koadiutorem wileńskim, który wrócił z Rzymu, ale planował pielgrzymować do Compostelli, a po powrocie z Hiszpanii chciał wstąpić do Towarzystwa, o czym opowiadał wielu ludziom, ale – zdaniem Skargi – nie może być przyjęty do Towarzystwa dla dobra Kościoła, bo nie nadaje się do zakonu. Jego talenty nie są potrzebne w zakonie, by z tego powodu porzucić biskupstwo, Jerzy nie ma też większej chęci do nauki. Długi swoje nie do końca spłacił, a pozostawiał niektóre majątki. Przy okazji Skarga ukazywał konieczność dania odpowiedzi Wolanowi oraz niepokoił się koniecznością ponownego wyjazdu rektora wileńskiego do Szwecji, a zatem jego zastępstwem i administracją kolegium⁴⁵.

Z chwilą otwarcia Wydziału Teologicznego w 1578 roku liczba profesorów teologii wzrosła do czterech, dwóch wykładało teologię scholastyczną, jeden Pismo św. i jeden język hebrajski⁴⁶.

Batory w czasie pobytu we Lwowie 7 lipca 1578 roku na prośbę biskupa Protasewicza podniósł szkołę jezuicką w Wilnie do rangi Akademii, ale akt fundacji zatwierdził w Wilnie dopiero 1 kwietnia 1579 roku⁴⁷. Dla Wilna otwierały się nowe perspektywy. W trakcie rozpatrywania projektu Akademii

⁴⁴ Konstanty Otwinowski, *op. cit.*, s. 2–3; „List kard. S. Hozjusza do Skargi, Roma, 30 V 1577”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 88–89, nr 48; s. 92–93, nr 50; Ryszard Łużny, „Księża Piotra Skargi SJ widzenie Kościoła wschodniego”, in: *Jezuici a kultura polska: materiały sympozjum z okazji Jubileuszu 500-lecia urodzin Ignacego Loyoli (1491–1991) i 450-lecia powstania Towarzystwa Jezusowego (1540–1990)*, Kraków, 15–17 lutego 1991 r., pod red. Ludwika Grzebień, Stanisława Obirka, Kraków: Wydaw. WAM: Księża Jezuici, 1993, s. 199–207; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 57–60.

⁴⁵ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 29 III 1578”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 99–101, nr 54; „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 3 VII 1578”, in: *ibid.*, s. 101–104, nr 55; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 39–42.

⁴⁶ Bronisław Natoński, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII wieku: Nauczanie i piśmiennictwo*, Kraków: Wydawnictwo WAM: Księża Jezuici, 2003, s. 16–17.

⁴⁷ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 56–57, 146; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 48.

prowincał Sunyer pisał do generała zakonu, że „otwierają się nam tutaj szerokie drzwi do Moskwy, a z niej przez Tartarię będziemy mogli przedrzeć się do Chin. Prócz tego nie należy zapominać o Szwecji i Inflantach, do których to krajów będzie można także się dostać”⁴⁸.

Warszewicki nie doczekał otwarcia Akademii, około 25 kwietnia 1578 roku wyjechał do Warszawy do królowej Anny, a wkrótce do Szwecji. Wyjeżdżając pozostawił cały przyszły uniwersytet zorganizowany, łącznie z wniesieniem próśb do króla i papieża, o zatwierdzenie Akademii⁴⁹. Rządy w kolegium Warszewicki przekazał Jakubowi Wujkowi, który dotychczas zarządzał kolegium poznańskim, ale ten rządził tylko 13 miesięcy, w tym wyjeżdżał na kongregację do Boszewa, a potem wyjechał na dłużej do Siedmiogrodu⁵⁰.

Rok 1579. Wujek był rektorem kolegium wileńskiego od kwietnia 1578 do 1 sierpnia 1579 roku, kiedy urząd rektora przejął Piotr Skarga.

Już w początkach roku Skarga w liście do generała Mercuriana bolał, że w sprawie Jerzego Radziwiłła niepokojono papieża. Do tego profesor Piotr Viana wmieszał się w akcje polityczne i musiał opuścić Wilno, a Radziwiłł chciał go koniecznie zatrzymać! Chwalił Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, który wydał wiele pieniędzy (1000 florenów) na wydanie *Żywotów świętych*, pisał też o deklaracji króla o pełnej życzliwości dla kolegium. W końcu donosił, że biskup Protasewicz upadał na zdrowiu, więc wzrastała rola jego koadiutora – Jerzego Radziwiłła⁵¹.

W 1579 roku urządzono po raz pierwszy w Wilnie Czterdziestogodzinne nabożeństwo, odprawiane zwykle przed środą popielcową, mógł w nim uczestniczyć Skarga, a zapalony do tego nabożeństwa miał potem w czasie tych nabożeństw liczne kazania, ale już w Krakowie⁵².

Dyplom erekcyjny Akademii wydany przez Stefana Batorego wstępnie w 1578 roku, król definitywnie zatwierdził 1 kwietnia 1579 roku. Opóźnienie wynikało z powodu oporu senatorów litewskich, z Mikołajem Radziwiłłem („Rudym”) na czele, którzy starali się nie dopuścić do przyłożenia pieczęci Wielkiego Księstwa Litewskiego, dopiero wiosną 1579 roku dyplom został opatrzony

⁴⁸ Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 37.

⁴⁹ Stanisław Bednarski, *op. cit.*, s. 66–72.

⁵⁰ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 65–66.

⁵¹ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 29 III 1579”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 104–106, nr 56.

⁵² Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 121.

wielką pieczęcią litewską i podpisami obydwu kanclerzy: Mikołaja Radziwiłła „Rudego” (litewskiego) i Jana Zamoyskiego (koronnego) oraz licznych senatorów. Gdy wszystkie formalności w kraju zostały załatwione, zwrócił się biskup Protasewicz 26 lipca 1579 roku z oficjalną prośbą do Stolicy Apostolskiej o zatwierdzenie królewskiego przywileju. 30 października 1579 roku (już za rządów Skargi) papież Grzegorz XIII wydał bullę, którą podnosił kolegium do rangi uniwersytetu. Wilno stało się drugą po Collegium Romanum uczelnią przygotowującą profesorów-jezuitów do wykładów na wyższych uczelniach. Uroczyste otwarcie akademii przewidziano na początek września 1580 roku⁵³.

Skarga jako rektor nawet w tym ważnym dla niego roku w listach do generała prawie nie poruszał spraw szkolnych. Wspominał o nich tylko marginesowo, miał jednak duży autorytet w środowisku akademickim. Doceniał wagę szkoły. Nie miał jednak czasu na kierowanie Akademią. Nie brał też udziału w dyskusji na temat *Ratio studiorum*⁵⁴.

W marcu 1579 roku z okazji pobytu króla Stefana w Wilnie urządzono specjalne dialogi. Ich autorem był Kasper Pętkowski, profesor języka greckiego, autor licznych dramatów. Uroczystości w kościele i kolegium zostały zorganizowane ze szczególnym przepychem i starannością. Przy kościele św. Jana oczekiwał króla łuk triumfalny, ozdobiony jedwabnymi oponami i dywanami, na których umieszczono wiersze powitalne. Monarchę powitano pieśnią, wyrażającą radość z powodu jego przybycia do Wilna, oraz łacińskimi oracjami, które w imieniu Religii i Rzeczypospolitej wygłosili uczniowie kolegium. Po kilku dniach na zamku królewskim odbyło się drugie przedstawienie na cześć Batorego, zorganizowane także przez jezuitów. Biorący w nim udział uczniowie występowali jako przedstawiciele różnych prowincji państwa, składających hołd królowi. Również i zwycięski powrót monarchy spod Połocka (październik 1579) jezuici powitali uroczystym przedstawieniem, sławiącym triumf Batorego. Zdaniem niektórych badaczy w przygotowywaniu tych uroczystości brał czynny udział Skarga, pisząc odpowiednie teksty powitalne⁵⁵.

⁵³ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 56–58, 146; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 48.

⁵⁴ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 66–68; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 35.

⁵⁵ Z tej okazji wydano drukiem: *Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo Principi Stephano I, Dei Gratia Regi Poloniae [...] decretae, et in fortunatissimum S. R. M. suae Vilnam adventum scriptae Anno Domini 1579 a studiosis Collegii Vilnensis Societatis Jesu, Vilnae: Typis Nicolai Christophori Radivili, 1579.* – Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 99–100, 111; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 52.

W 1579 roku ukazało się pierwsze wydanie najpopularniejszej książki Skargi – *Żywotów świętych*, przygotowywał je i doglądał jego druku przez kilka lat⁵⁶. Wydanie *Żywotów świętych* z 1579 roku dedykował Annie Jagiellonce. Autor dołożył żywoty świętych polskich i niektóre kazania jako „obroki” duchowe. W obszernej księdze ukazały się różne rodzaje stylu i wymowy, sielska piosenka, kolęda, powieść, legenda i pieśń⁵⁷.

Podstawowym zajęciem Skargi pozostawało nadal kaznodziejstwo. Król obecny w Wilnie (na Zwiastowanie NMP), był w kolegium i w refektarzu, zwiędzał pokoje, słuchał kazania Skargi i kazał je wydrukować, więc kaznodzieja wysłał rękopis do aprobaty⁵⁸. Szczególną okazję dawały Skardze pogrzeby w katedrze wileńskiej. Na pogrzebie Katarzyny z Ostrogskich Radziwiłłowej, drugiej żony Krzysztofa Mikołaja Radziwiłła, 5 grudnia 1579 roku, w obecności wielu ludzi, w tym Andrzeja Wolana i innych różnowierców mówił wiele przeciw herezjom⁵⁹. Podobnie było i później. 31 grudnia 1579 roku zmarł biskup Walerian Protasewicz, fundator kolegium wileńskiego. Oprócz uroczystego pogrzebu jezuita wydali na jego cześć żałobne *Epicedia*⁶⁰.

Ciągle ożywiona była działalność Wolana. Pracę nad repliką przeciwko Skardze rozpoczął on już w lipcu 1576 roku. Trzy lata później, w 1579 roku

⁵⁶ Piotr Skarga, *Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane w poważnych pisarzy i doktorów kościelnych, których imiona wyższej są położone [...]. Przez Piotra Skargę S. I. przebrane, uczynione i w język polski przełożone*, Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiłła, 1579. – „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 9 X 1577”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 95–99, nr 53; Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 107, 115; Konstanty Otwinowski, *op. cit.*, s. 3–6.

⁵⁷ Andrea Ceccherelli, *Od Suriusa do Skargi. Studium porównawcze o „Żywotach świętych”*, Izabelin: Świat Literacki, 2003; Hanna Dziechcińska, „Les composants médiévaux et renaissances dans l’hagiographie en Pologne: l’exemple de Piotr Skarga”, in: *Ricerche Slavistiche*, 37 (1990), s. 123–131; Tadeusz Grabowski, *Piotr Skarga: Na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI 1536–1612*, Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1913; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 27–28.

⁵⁸ „List Skargi do generała Mercuriana, Vilna, 29 III 1579”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 104–106, nr 56. – Niewątpliwie Skarga kolekcjonował w Wilnie swoje kazania, ale wydał je dopiero w Krakowie.

⁵⁹ „List Skargi do nuncjusza Caligari, Vilna, 16 XII 1579”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 110–112, nr 58; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 25.

⁶⁰ *Epicedia in funebres exequias [...] Valeriani [Protasewicz], episcopi Vilnensis, Collegii Societatis Jesu in eadem Lithuaniae metropoli fundatoris et patroni [...] conscripta. Ab eodem Collegio, et gymnasiis Vilnensibus S. I., Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1580.* – Jan Sygański, *op. cit.*, s. 39–42.

ogłosił *Defensio verae orthodoxae veterisque in Ecclesia sententiae de sacramento Corporis et Sanguinis Domini* (Łosk 1579), zadedykowaną Batoremu. Na razie Wolan tej książki nie rozprowadzał, czekając na wyprawę króla na Moskwę. Possevin zdobył jednak jej egzemplarz i odpowiedział w obszernym opublikowanym później liście do króla *Epistola ad Stephanum* (Ingolstadt 1583). Oburzony zaś król kazał Wolana pociągnąć do odpowiedzialności⁶¹.

W 1579 roku przybył do Polski Antonio Possevin i rozpoczął ożywioną działalność organizacyjną i polemiczną. Skarga po powrocie do Wilna, zapewne od księżnej słuckiej, zastał już obecnego tam Possevina, który pracował nad książką przeciwko Wolanowi. Skarga w okresie wyprawy Batorego na Moskwę, był tak zajęty różnymi misjami na usługach króla, że nie miał czasu przeczytać książki Wolana i sprawę tę przekazał właśnie Possevinowi⁶².

Swoją baczną uwagę zwrócił Skarga na księstwo słuckie, w dużym stopniu prawosławne, w którym panował Jerzy Olelkowicz. Po jego śmierci pozostała Katarzyna z Tęczyńskich, do której pisał, a zapewne i odwiedzał Skarga. Księżna chwiała się w wierze, przyjmowała Komunię pod dwiema postaciami, dwóch młodszych synów Szymona i Aleksandra obiecała wysłać do Rzymu; proponowała też kształcić swym kosztem kandydatów do kapłaństwa w Braniewie i Wilnie dla Litwy⁶³.

Po zdobyciu Połocka 29 sierpnia 1579 roku, pisał król następnego dnia wraz z Janem Zamoyskim do Skargi, aby z kilku jezuitami przybył co prędzej do Połocka w sprawie fundacji kolegium. Król wrócił do Wilna 4 października 1579 roku⁶⁴.

Rok 1580. W 1580 roku nastąpiło uroczyste otwarcie Akademii, stanowiącej załóżkę późniejszego uniwersytetu. Skarga w tym samym czasie został włączony w całą działalność kontrreformacyjną króla Batorego. Monarcha ten sam zwiedzał kościoły litewskie i dyskutował o Kościele, w tym również ze

⁶¹ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 24–25; Idem, „Skarga i Batory. Na tle listów Skargi”, in: *Przegląd Powszechny*, 113 (1912), s. 149–156.

⁶² „List Skargi do generała Mercuriana, Wilna, 10 VI 1579”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 107–110, nr 57.

⁶³ Jan Sygański, *Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566–1610: Szkic historyczny*, s. 36–37.

⁶⁴ Stanisław Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscente Joanne Martinov, Parisiis-Bruxellis, Parisiis: V. Palmé, 1877, s. 85; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 48.

Skargą, jemu też polecał sprawy kościołów i szkół, szczególnie w Połocku, gdzie Skarga powinien jak najprędzej wprowadzić księży⁶⁵.

Wiele czasu i zabiegów poświęcił Skarga w 1580 roku sprawie Połocka. Miasto to nie najlepiej przyjęło jezuitów, wojewoda kalwin Mikołaj Dorohostajski i władca prawosławny Teofan Rypiński mocno się jezuitom sprzeciwiali. Była też opozycja szlachecka i inne trudności⁶⁶. W liście do Franciszka Sunyera, prowincjała, Skarga opisał dokładnie drogę z Wilna do Połocka, razem z Janem Alandem i Stanisławem Lanciusem. Wyjechali z Wilna 21 czerwca, dwoma wozami, jednym królewskim, drugim kolegium, przybyli do Połocka 27 czerwca. Dzięki pomocy katolika Franciszka Żuka, Skarga wprowadził księży 30 czerwca 1580 roku do zamku połockiego i przejął cerkiew św. Piotra i Pawła. 2 lipca urządził pierwsze nabożeństwo. Opuścił Połock 21 lipca, dotarł do króla przebywającego nad Dźwiną 23 lipca, gdzie król zlecił mu kazania i prowadził rozmowy o przyszłości kolegium połockiego. 26 lipca Skarga dotarł znów do zamku połockiego; do Wilna odjechał 28 lipca, a dotarł 3 sierpnia. Na uposażenie kolegium połockiego przeznaczył król dobra Spas (72 wsie i folwarki), niestety rozdrapanych częściowo przez okoliczną szlachtę⁶⁷. Skarga czując się odpowiedzialnym za Kolegium Akademickie w Wilnie, prosił króla o nie przedłużanie swego pobytu w Połocku⁶⁸.

Oprócz powstającego kolegium w Połocku w 1580 roku zarysowała się możliwość otwarcia kolegium w Lublinie. Kiedy król triumfalnie wracał do Wilna po wojnie z Moskwą, w listopadzie 1580 roku, dwaj młodzieńcy wracający z wojny, Bernard Maciejowski, chorąży nadworny, i Mikołaj Zebrzydowski, rotmistrz królewski, odwiedzili Skargę w Wilnie i obiecali z własnych majątków fundować kolegium w Lublinie. Kasztelanowa przemyska Katarzyna Wapowska, wdowa po Andrzeju Wapowskim, kasztelanie przemyskim, rodzona siostra Bernarda Maciejowskiego, ofiarowała na ten

⁶⁵ „List Skargi do nuncjusza Andrzeja Caligari, Vilna 20 VI 1580”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 114–116, nr 60; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 35.

⁶⁶ „Schedula P. Skargae inclusa literis ad regem Bathorium”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 118–119, nr 62; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 64–65.

⁶⁷ „List króla Stefana do Skargi, Szczuduta, 16 VII 1580”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 120–121, nr 64; „List Skargi do Franciszka Sunyera, Polocia, 27 VII, i Vilna, 4 VIII 1580”, in: *ibid.*, s. 121–133, nr 65; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 49.

⁶⁸ „List Skargi do króla Stefana, Połock, 7 VII 1580”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 117–118, nr 61.

cel swoją wieś. Rozpoczęły się więc oficjalne pertraktacje na temat fundacji kolegium w Lublinie⁶⁹.

Przy tych wielu zajęciach i podróżach Skarga nie zapominał o pracy duszpasterskiej i jako kaznodzieja w katedrze wileńskiej zyskiwał coraz bardziej znaczący rozgłos; tylko w roku 1580 miał skłonić do przyjęcia katolicyzmu 40 różnowierców i 24 prawosławnych⁷⁰.

Rok 1581. Skarga jako rektor miał na oku nie tylko Wilno, ale całą prowincję. Zdawał generałowi relację o niektórych jezuitach w Polsce, pisał o Andrzeju Batorym, nepocie króla, który kształcił się w kolegiach jezuickich, narzekał na wybuchające wrogie nastawienie do jezuitów w Wilnie. Donosił też, że w Połocku otwarto już dwie pierwsze klasy gramatyki⁷¹.

Według relacji Skargi z 2 sierpnia 1581 roku odbył się ingres Jerzego Radziwiłła do katedry, następnego dnia uczniowie uczcili go wierszami i mowami. Skarga szanował biskupa Radziwiłła, ale ten nie miał jeszcze święceń wyższych, dopiero 28 maja 1582 roku otrzymał je w Rydze. Sakrę biskupią przyjął w Wilnie 28 grudnia 1583 roku z rąk nuncjusza Bolognetiego. W 1581 roku zgodnie z zaleceniami Soboru Trydenckiego założył i uposażył seminarium duchowne, którego klerycy studiowali w Akademii⁷². Przybywały więc nowe instytucje szkolne i majątki, którymi rektor Akademii musiał się zajmować.

W drugiej połowie roku 1581 przybył do Wilna wizytator zakonu Jan Carminata wraz z nowym prowincjałem Janem Pawłem Campano, Skarga przedstawiając im ogrom prac, prosił o zwolnienie go z odpowiedzialnego stanowiska rektora⁷³.

Miał też Skarga inne strapienia. W Wilnie nastąpiły ataki studentów na zbory, a powiadomiony o tym Batory, wydał 26 września 1581 roku surowy

⁶⁹ „List Skargi do Oliverio Manareo, wikariusza generalnego, Pultovia, 30 XI 1580”, in: *ibid.*, s. 133–137, nr 66; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 43–44.

⁷⁰ Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 37.

⁷¹ „List Skargi do generała zakonu, Vilna, 7 III 1581”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 141–144, nr 70; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 51.

⁷² *Gratulations [...] Georgio Radivilo, episcopo Vilnensis [...]. In primo felici atque exoptato eiusdem in suam sedem adventu oblatae. A bonarum artium studiosa iuventute in Acad. Vilnensi Collegii Societatis Jesu conscriptae*, Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1581. – Jan Sygański, *op. cit.*, s. 46–47; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 47.

⁷³ „List Skargi do generała Aquavivy, Vilna, 13 XI 1581”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 165–166, nr 77; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 36.

mandat do namiestnika wileńskiego Jana Abrahamowicza, w którym potępił zarówno biskupa jak i studentów, stwierdzając, iż poprzysiągł przestrzegania konfederacji warszawskiej. Nie można używać przemocy – twierdził – dla celów wiary. Wydał też Mikołajowi „Rudemu” przywilej na zbudowanie nowego zboru. Skarga wygłaszając bojowe kazanie w katedrze wileńskiej 27 września 1581 roku nie znał jeszcze stanowiska króla. Jak czytamy w anonimowym utworze kalwińskim *Apologeticus, to jest obrona konfederacyjej* (który ukazał się w następnym roku w Wilnie), kaznodzieja nawoływał do dalszych ataków na protestantów⁷⁴.

W sprawie religijnej i dyplomatycznej misji Antoniego Possevino miał Skarga swoje odmienne zdanie. W specjalnym liście do generała zakonu, z maja 1581 roku, pisał, że „brudne i występne życie” Iwana Groźnego nie rokuje żadnej nadziei na nawrócenie cara oraz jego państwa. Brzydzi się on bowiem katolikami, a jeśli nawet przymuszony orężem poczyni jakieś obietnice, to i tak ich nie dotrzyma. Stąd też niedobrze się stało, iż Possevino pojechał w tej sprawie do Moskwy. Jego legacja nie przyniesie bowiem żadnych wyników. Przewidywania Skargi w dużym stopniu się sprawdziły⁷⁵.

Z całym poświęceniem oddawał się Skarga pracy polemicznej i kontrreformacyjnej na Litwie. Jego „Schedula” z 1581 roku podaje nawróconych schizmatyków 79 i heretyków 55⁷⁶.

W 1581 roku za wiedzą, a może i poparciem Skargi, wydano w Wilnie broszurę Gennadiusa Georgiusa Scholariusza, *De primatu papae* (Vilnae 1581), dwie książki Antoniego Possevino, a także przygotowaną do druku przez Possevina książkę Nicolausa Myloniusa. Tak przy poparciu Skargi Wilno urastało do czołowych ośrodków wydawnictw polemicznych.

W 1581 roku otwarło się dla Skargi nowe pole działania. W liście do generała zakonu pisał już w maju o kolegium jezuickim w Rydze. Zapowiadał, że król 15 czerwca ma przybyć do Wilna, a potem uda się do Livonii (Inflant) i zaprosił tam Skargę⁷⁷.

W następnym liście donosił generałowi, że przybył do Dżisny, pod Połockiem, gdzie spotkał króla, który poważnie pertraktował o fundacji kolegium

⁷⁴ Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 48–49.

⁷⁵ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 32; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 62.

⁷⁶ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 151, nr 73; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 58.

⁷⁷ „List Skargi do generała Aquavivy, Vilna, 25 V 1581”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 144–147, nr 71; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 66–73.

połockiego. Po skończeniu wojny król chciał udać się do Inflant, gdzie zamierzał fundować kolegia w Rydze, Dorpacie i Narwi. Zaprosił tam również Skargę⁷⁸.

W kolejnym liście z początków sierpnia 1581 roku przesyłał Skarga punkta przyszłej fundacji kolegium w Połocku, omawianej z królem. Prefektem szkoły został tam na razie Mikołaj Sędkovius. Pisał też o rezydencji w Krakowie, misji szwedzkiej i legacji moskiewskiej. Potem wrócił z Połocka. Był 20 lipca w obozie króla, gdzie znów omawiał sprawę kolegium połockiego. Nie zapomniał też w liście o kolegium w Wilnie. Potrzeba tam było dobrego teologa, bo Garcias Alabiano nie domagał. Nie było też dobrego prefekta studiów i prefekta duchownego, a ponieważ sam objął urząd rektora 1 sierpnia 1579 roku, to po upływie trzeciego roku kadencji będzie prosił o zmianę. Nie ma czasu, bo studia, pisanie i kazania zupełnie go pochłaniają⁷⁹.

Rok 1582. Po rozejmie z Moskwą w Jamie Zapolskim 15 stycznia 1582 roku Inflanty wróciły do Polski. Zanim król odjechał do Inflant Skarga urządził mu w Wilnie triumfalny obchód 4 lutego 1582 roku. Pokazano sceniczne przedstawienie w formie dialogu *De pace* (o pokoju), w udekorowanym kościele katedralnym w obecności króla i senatorów. Skarga pisywał wierszyki do tych przedstawień, w których obok dialogów, przeplatanych muzyką i śpiewem, miały miejsce również krótkie deklamacje⁸⁰.

Pierwszym kanclerzem Akademii (prefektem studiów) został pod koniec 1582 roku Filip Widmanstadt, zasłużony rektor kolegium braniewskiego, bo Skarga był zbyt zajęty innymi sprawami. Widmanstadt był też równocześnie prefektem drukarni⁸¹.

W 1582 roku otwarto w Wilnie Seminarium Diecezjalne, założone przez biskupa Jerzego Radziwiłła. Mieściło się początkowo w pałacu biskupim. Prowadzili je jezuita, ale nadzór posiadała też kapituła wileńska. Biskup nadał dobra Wazgieliszki (Wozgieliszki) na utrzymanie 12 kleryków, a król Stefan

⁷⁸ „List Skargi do generała Aquavivy, Dzisiaj, 5 VII 1581”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 147–151, nr 72; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 51–52.

⁷⁹ „List Skargi do generała Aquavivy, Wilna, 2 VIII 1581”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 157–161, nr 75; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 52.

⁸⁰ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 170–174, nr 81; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 31, 54–55; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 52.

⁸¹ Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 76–77.

Batory dodał majątki Kołpienicę i Łuki, należące do probostwa nowogrodzkiego. Pierwszym prefektem Seminarium został Adrian Junga (1582–1585).

Po odzyskaniu Inflant 12 marca 1582 roku król odbył wjazd do miasta Rygi, za którym trzy dni później podążył i Skarga, który ogłosił ryżanom, protestantom, że pierwszym jego celem będzie przywrócenie katolickiej wiary. Wielki Tydzień urządził w obecności króla. Król zażądał oddania katolikom kościoła katedralnego, ryżanie najwyżej byli gotowi zwrócić kościół św. Jakuba. Prosimi zaś, by nie zakładać kolegium. W końcu oddali czego król żądał. Marcin Laterna głosił kazania, pomagał mu czasem Skarga. Jerzy Radziwiłł został prefektem (namiestnikiem) Inflant, a Dymitr Solikowski administratorem odzyskanych kościołów. Skarga jako rektor wileński zarządzał odtąd czasowo również domem zakonnym w Rydze⁸².

W Rydze trzeba było pilnie trzech księży biegłych w językach, łotewskim i niemieckim (ale swoistym). W Rydze panowie mówili po niemiecku i po polsku, a mieszczanie i poddani po łotewsku i estońsku. Król obiecał Skardze fundację kolegium, a Skarga miał natomiast wspierać działania Jerzego Radziwiłła. Skarga podkreślał potrzebę urządzania w kościele św. Jakuba wystawnych nabożeństw przyciągających miejscowych ludzi⁸³. Przy pomocy biskupa Marcina Kromera i króla zadbał o sprowadzenie do Rygi księży z Warmii. Pisał do biskupa Marcina Kromera, że Łotyszy z Rygi można by nawrócić na katolicyzm znając ich język, jedyną więc nadzieją mogła być otwarta tam szkoła⁸⁴.

Ponieważ luteranie ryscy zachowali pewne elementy (okruczy) mszy łacińskiej, Skarga wezwał ich do publicznej dysputy. Tym bardziej, że archimistrz wychwalał Lutra, a jezuitów nazywał *cocadaemones* (czartami)⁸⁵. Korzystając z wolnego czasu Skarga ukończył też w Rydze nowe swoje dzieło przeciw Wo-

⁸² „List Skargi do generała Aquavivy, Riga, 21 IV 1582”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 175–182, nr 83; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 55–60.

⁸³ „List Skargi do generała Aquavivy, Riga, 17 VI 1582”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 183–186, nr 85; „List Skargi do generała Aquavivy, Riga, 24 X 1582”, in: *ibid.*, s. 194–197, nr 90; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 60–63.

⁸⁴ „List Skargi do M. Kromera, Riga, 21 V 1582”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 182–183, nr 84; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 60.

⁸⁵ „List Skargi do Grzegorza Plein, archimistrza ryskiego, Riga, 15 XI 1582”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 197–199, nr 91; „List Skargi do Grzegorza Plein i Jerzego Heiner, archimistrzów ryskich, Riga, 10 I 1583”, in: *ibid.*, s. 200–205, nr 93; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 65–66.

lanowi, a równocześnie polemizował z archimistrzami ryskimi Grzegorzem Pleinem i Jerzym Heinerem⁸⁶.

Na rok 1582 przypadła sprawa fundacji kolegium jezuitów w Nieświeżu. Podczas pobytu Skargi u Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła („Sierotki”), dokąd przybył z Rygi 20 lipca 1582 roku, książe przedstawił plan fundacji kolegium w rodzinnym Nieświeżu, uposażony 4 wsiami, dla parafii postanowił zaś załatwić wikariusza stałego. Otwierała się przed jezuitami praca między Rusinami i schizmatykami. Zapalony Skarga wysłał w tej sprawie list do prowincjała Campano 22 lipca 1582 roku. Niedługo potem Radziwiłł wyprawił się z pielgrzymką do Jerozolimy. Wyjechał 16 września 1582, a wrócił 7 lipca 1584 roku, i przystąpił do fundacji kolegium w Nieświeżu⁸⁷.

W 1582 roku Skarga wydał dwa swoje polemiczne dzieła: *Artes duodecim*, których publikacja opóźniła się z powodu braku biegłego drukarza, oraz *Siedm filarów*, skierowane przeciwko Wolanowi⁸⁸. Do polemiki ze Skargą przystąpił w tym czasie Jan Łasicki, zwolennik Wolana, który wydał w Spirze 1582 roku *De Russorum, Moschorum et Tartarorum religione*, gdzie zaatakował Skargę, że źle mówił o Lutrze, ten jednak z braku czasu pominął atak milczeniem⁸⁹.

Rok 1583. W 1583 roku powstało w Wilnie Seminarium Papieskie na podstawie brewe erekcyjnego papieża Grzegorza XIII z 5 lutego 1583 roku, otworzone prywatnie w kwietniu 1583, a oficjalnie 10 lipca 1585 roku. Przeznaczone było głównie dla Moskali i Rusinów, ale studiowała w nim również młodzież

⁸⁶ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 63–64.

⁸⁷ „List Skargi do prowincjała Jana Campano, Niesvisium, 22 VII 1582”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 188–192, nr 88; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 44–46; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 47.

⁸⁸ Piotr Skarga, *Artes duodecim sacramentarium seu zvingliocalvinistarum, quibus oppugnant, et totidem arma catholicorum, quibus propugnant praesentiam corporis [...] Jesu Christi in Eucharistia. Contra Andream Volanum, huius haereticae pestis in Lituania archiministrum. Aut. Petro Scarga presbytero Societatis Iesu, Vilnae: Typ. et sumptibus N. Ch. Radivili, 1582*; Konstanty Otwinowski, *op. cit.*, s. 7–9; Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 41–42, 63; Piotr Skarga, *Siedm filarów, na których stoi katolicka nauka o Przenajświętszym Sakramencie Ołtarza postawione przeciw nauce Zwinglińskiej, Calwińskiej Jędrzeja Wolana i przeciw pedagoiej teraz po polsku wydanej jednego ciemnego ministra, z ciemnej drukarni. Przez Piotra Skargę [...], który to co po łacinie przeciw temuż Wolanowi dwakroć pisał, dla pojęcia pospolitego po polsku zebrał*, Wilno: Druk. y nakł. M. K. Radziwiłła, 1582; Konstanty Otwinowski, *op. cit.*, s. 6–7.

⁸⁹ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 66–67.

innych narodowości (Szwedzi, Finlandczycy, Duńczycy, Anglicy, Niemcy). Na jego utrzymanie Stolica Apostolska miała przeznaczać 1200 skudów rocznie. Studiowało przeważnie 20 studentów. Seminarium znajdowało się pod patronatem Skargi, ale pod szczególną pieczę Antoniego Possevina.

Skarga zajęty sprawami organizacyjnymi zakonu i tworzeniem nowych jego placówek nie podejmował w tym czasie własnej akcji publicystycznej, jednak podwładni mu jezuici wydali w 1583 roku kilka książek, w tym: Edmunda Campianusa, *Rationes decem quibus fretus certamen obtulit in causa fidei* (Vilnae ok. 1583), Guilelmusa Lindanusa, *Dubitantius to jest O prawdziwej i pewnej do wiecznego zbawienia drodze nauka z Ewangelii* (Wilno 1583), oraz tekst ćwiczeń duchownych św. Ignacego: Ignatius Loyola, *Exercitia spiritualia Ignatii de Loyola* (Vilnae 1583).

Chociaż Wolan wydał w 1583 roku paszkwil *Idololatriae Loyolitarum Vilnensium oppugnatio, itemque ad nova illorum obiecta responsio* (Vilnae 1583), a wkrótce potem *Libri quinque* (1584) z dodatkiem obrony Jana Łasicckiego, Skarga nie podejmował już dalszej polemiki⁹⁰.

Rok 1584. Był to ostatni rok pobytu Skargi w Wilnie. Rektorem Akademii i kolegium w Wilnie był od 1579 do 1584 roku, zarządzał równocześnie rezydencją w Połocku i Rydze, uczestniczył też w organizacji innych placówek zakonnych⁹¹.

Następcą Skargi na rektorstwie został wyznaczony Paweł Boxa. Katalog z 1584 roku podaje że od 2 i pół roku sprawował on urząd wicerektora. Na jego rządy przypadły pierwsze uroczyste promocje w Akademii, był dobrym organizatorem, ale zbyt młodym, liczył około 30 lat, nie miał też żadnego stopnia naukowego, potem został socjuszem (sekretarzem prowincjała), a w końcu zasłużonym prowincjałem prowincji litewskiej⁹².

W roku 1584 w Wilnie ukazały się dwa przekłady dzieła Edmunda Campiona, jeden Skargi pt. *Dziesięć wywodów*, a drugi Kacpra Wilkowskiego, nadwornego lekarza królowej Anny Jagiellonki, pt. *Dziesięć mocnych dowodów*. Do wydania tego drugiego tłumaczenia miał przekonać Wilkowskiego sam Skarga, który tym chętniej tłumaczył Campiona, że równocześnie z nim został

⁹⁰ Karol Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. XXVII, s. 20; t. XXXIII, s. 243-244; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 26.

⁹¹ Jan Sygański, *op. cit.*, s. 73-74.

⁹² Ludwik Piechnik, *op. cit.*, s. 68.

sказаны на śmierć James Bograve, profesor matematyki w Akademii Wileńskiej, którego Skarga odprawiał z Wilna, gdy ten udawał się do Anglii⁹³.

Przed wyjazdem z Wilna załatwiał Skarga z królem fundację kilku kolegiów. W Rydze jeszcze brak było rozwoju, ale na wsiach Łotysze garnęli się do Kościoła. Lepiej było w Dorpacie, gdzie misjonarze posługiwali się tłumaczami. Gdyby w Dorpacie było kolegium i seminarium papieskie dla Rusinów, można by spodziewać się obfitego żniwa – pisał. Powoli i z trudnościami rozwijało się kolegium w Połocku. Prowincjał powołał Skargę do Krakowa podobno w celu założenia tam pierwszego domu profesów. „Idę posłuszny i czynię starania, aby dom połocki wskutek mej nieobecności jakiej szkody nie poniósł. Zpełne instrukcje pozostawiam przełożonemu połockiego domu i prokuratorowi kolegium wileńskiego.”⁹⁴

W liście do generała Aquavivy, pisanym 4 lipca 1584 roku, już z Krakowa, donosił Skarga, że po zakończeniu kongregacji w Kaliszu (10 V 1584) przybył do Krakowa 26 czerwca 1584 roku i został mianowany superiorem domu przy kościele św. Barbary⁹⁵.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

BEDNARSKI STANISŁAW, *Stanisław Warszewicki*, Kraków, 1939. [Druk pracy przerwany wojną.]

CAMPANUS EDMUNDUS, *Dziesięć wywodów dla których Edmundus Campianus z Londynu Societatis Jesu wszystkie heretyki co nauczeńsze w Anglii, na dysputatią około wiary wyzwał ó [...]. A na końcu męczeństwa jego krótka historia dołożona jest*, [tłum. Piotr Skarga SJ], Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiła, 1584.

CECCHERELLI ANDREA, *Od Suriusa do Skargi. Studium porównawcze o „Żywotach świętych”*, Izabelin: Świat Literacki, 2003.

CIECHANOWICZ JAN, „Piotr Skarga, pierwszy rektor Akademii Wileńskiej”, in: *Trzynastu sprawiedliwych*, Wilno: Pol. Wydaw. w Wilnie, 1993, s. 37–54.

DZIECHCIŃSKA HANNA, „Les composants médiévaux et renaissants dans l’hagiographie en Pologne: l’exemple de Piotr Skarga”, in: *Ricerche Slavistiche*, 37 (1990), s. 123–131.

⁹³ Edmundus Campianus, *Dziesięć wywodów dla których Edmundus Campianus z Londynu Societatis Jesu wszystkie heretyki co nauczeńsze w Anglii, na dysputatią około wiary wyzwał ó [...]. A na końcu męczeństwa jego krótka historia dołożona jest*, [tłum. Piotr Skarga SJ], Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiła, 1584). – Magdalena Komorowska, *op. cit.*, s. 85–86; Konsztanty Otwinowski, *op. cit.*, s. 10–11.

⁹⁴ Z „Listu Skargi do generała Aquavivy, Grodna, 12 I 1584”, in: *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 206–209, nr 95; Jan Sygański, *op. cit.*, s. 68–69.

⁹⁵ *Listy ks. Piotra Skargi*, s. 209–211, nr 97; Janusz Tazbir, *op. cit.*, s. 73.

- Epicedia in funebres exequias [...]Valeriani [Protasewicz], episcopi Vilnensis, Collegii Societatis Jesu in eadem Lithuaniae metropoli fundatoris et patroni [...] conscripta. Ab eodem Collegio, et gymnasiis Vilnensibus S. I., Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1580.*
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia Polska*, t. XXVII, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1912.
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia Polska*, t. XXXI, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1936.
- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia Polska*, t. XXXIII, Kraków: Druk. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1939.
- Exercitium christianae pietatis in gratiam studiosorum collectum*, Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1577.
- GRABOWSKI TADEUSZ, *Piotr Skarga: Na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI 1536–1612*, Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności, 1913.
- Gratulationes [...] Georgio Radivilo, episcopo Vilnensis [...]. In primo felici atque exoptato eiusdem in suam sedem adventu oblatae. A bonarum artium studiosa iuventute in Acad. Vilnensi Collegii Societatis Jesu conscriptae*, Vilnae: Typ. N. Ch. Radivili, 1581.
- Gratulationes Serenissimo ac Potentissimo Principi Stephano I, Dei Gratia Regi Poloniae [...] decretae, et in fortunatissimum S. R. M. suae Vilnam adventum scriptae Anno Domini 1579 a studiosis Collegii Vilnensis Societatis Jesu*, Vilnae: Typis Nicolai Christophori Radivili, 1579.
- JARRA EUGENIUSZ, „X. Skarga a Wolan, rzecznik kalwinizmu polskiego w XVI wieku”, *Horyzonty*, 80 (1963), s. 3–23.
- KOMOROWSKA MAGDALENA, *Prolegomena do edycji dzieł Piotra Skargi*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2012.
- Listy ks. Piotra Skargi T. J. z lat 1566–1610*, wyd. Jan Sygański, Kraków: Nakł. Wydaw. Towarzystwa Jezusowego, 1912.
- LUKÁCS LADISLAUS, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I., vol. 1*, Romae: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1978.
- ŁUŻNY RYSZARD, „Księża Piotra Skargi SJ widzenie Kościoła wschodniego”, in: *Jezuici a kultura polska: materiały sympozjum z okazji Jubileuszu 500-lecia urodzin Ignacego Loyoli (1491–1991) i 450-lecia powstania Towarzystwa Jezusowego (1540–1990)*, Kraków, 15–17 lutego 1991 r., pod red. Ludwika Grzebienia, Stanisława Obirka, Kraków: Wydaw. WAM: Księża Jezuici, 1993, s. 199–207.
- NATOŃSKI BRONISŁAW, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna od XVI do XVIII wieku: Nauczanie i piśmiennictwo*, Kraków: Wydawnictwo WAM: Księża Jezuici, 2003.
- OTWINOWSKI KONSTANTY, *Dzieła x. Piotra Skargi T. J.: Spis bibliograficzny*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1916.
- PIECHNIK LUDWIK, *Początki Akademii Wileńskiej (1570–1599)*, (*Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 1), Rzym: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1984.
- ROSTOWSKI STANISŁAW, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem*, recognoscante Joanne Martinov, Parisiis-Bruxellis, Parisiis: V. Palmé, 1877.

- SKARGA PIOTR, *Artes duodecim sacramentariorum seu zvingliocalvinistarum, quibus oppugnant, et totidem arma catholicorum, quibus propugnant praesentiam corporis [...] Jesu Christi in Eucharistia. Contra Andream Volanum, huius haereticae pestis in Lituania archiministrum. Aut. Petro Scarga presbytero Societatis Iesu*, Vilnae: Typ. et sumptibus N. Ch. Radivili, 1582.
- SKARGA PIOTR, *O jedności Kościoła Bożego pod iednym pasterzem. I o greckim od tej jedności odstąpieniu. Z przestrogą i upominaniem do narodów ruskich przy Grekach stojących; rzecz krótka na trzy części rozdzielona. Teraz przez Piotra Skargę [...] wydana*, Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiła, 1577.
- SKARGA PIOTR, *Pro sanctissima Eucharistia contra haeresim Zvinglianam. Ad Andream Volanum, praesentiam corporis D. N. Iesu Christi, ex eodem sacramento auferentem, Petri Scargae Societatis Iesu. Libri tres*, Vilnae: Typis et sumptibus N. Ch. Radivili, 1576.
- SKARGA PIOTR, *Siedm filarów, na których stoi katolicka nauka o Przenajświętszym Sakramencie Ołtarza postawione przeciw nauce Zwingliańskiej, Calwińskiej Jędrzeja Wolana i przeciw pedagoiej teraz po polsku wydanej jednego ciemnego ministra, z ciemnej drukarni. Przez Piotra Skargę [...], który to co po łacinie przeciw temuż Wolanowi dwakroć pisał, dla pojęcia pospolitego po polsku zebrał*, Wilno: Druk. y nakł. M. K. Radziwiła, 1582.
- SKARGA PIOTR, *Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybrane w poważnych pisarzów i doktorów kościelnych, których imiona wyższej są położone [...]. Przez Piotra Skargę S. I. przebrane, uczynione i w język polski przełożone*, Wilno: Druk. M. Ch. Radziwiła, 1579.
- SYGAŃSKI JAN, „Skarga i Batory. Na tle listów Skargi”, in: *Przegląd Powszechny*, 113 (1912), s. 149–156.
- SYGAŃSKI JAN, *Działalność ks. Piotra Skargi T. J. na tle jego listów 1566–1610: Szkic historyczny*, Kraków: Wydaw. Tow. Jezusowego, 1912.
- TAZBIR JANUSZ, *Piotr Skarga, szermierz kontrreformacji*, wyd. 2, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1983.
- [TORRES FRANCISCO,] *Francisci Turriani Societatis Iesu De sanctissima Eucharistia, tractatus primus contra Volanum Polonum*, Florentiae: Apud Bartholomaeum Ser-martellium, 1575.

Petro Skargos gyvenimo ir veiklos Vilniuje chronologija (1573–1584)

S a n t r a u k a

Petras Skarga (1536–1612) yra visiems žinomas kaip Krokuvoje darbavęs karaliaus pamokslininkas ir religinis rašytojas. Vis dėlto lemiamas jo gyvenime buvo menkai įvertintas historiografijoje 1573–1584 m. periodas, kai Skarga gyveno Vilniuje, kur jis galutinai susiformavo ir kaip intelektualas, ir kaip vienuolis. Šis laikotarpis baigėsi 1577 m. Skargai davus iškilmingus profeso įžadus. Nuo 1576 m. viena po kitos Vilniuje buvo išleistos poleminės, religinės knygos, užsienio autorių vertimai, o visų pirma – labai populiarūs *Šventųjų gyvenimai* (*Żywoty świętych*, 1579). Vilniuje atsiskleidė Skargos organizaciniai gabumai: 1573 metais jis įkūrė Gailestingumo broliją, ėjo mokyklos vicerektoriaus pareigas, o 1579 m. tapo pirmuoju Vilniaus akademijos rektoriumi, 1582–1583 metais Vilniuje organizavo kunigų diecezinę ir popiežinę seminarijas, 1582–1584 metais – jėzuitų kolegijas ir mokyklas Polocke, Rygoje ir Tartu. Pažymėtina sėkminga Skargos veikla rūpinantis Radvilų giminės atvertimu į katalikybę ir vienijant su Romos Katalikų Bažnyčia stačiatikius. 1584 metais Skarga išvyko į Krokuvą jau kaip visiems žinomas pamokslininkas, rašytojas ir kontreformacijos veikėjas.

The Chronology of Piotr Skarga's SJ Life and Work in Vilnius (1573–1584)

S u m m a r y

Piotr Skarga (1536–1612) has been known as a royal preacher in Cracow and a religious writer. However, the critical period of Skarga's life between 1573 and 1584, which he spent in Vilnius and where he matured both as an intellectual and as a monk, has not been adequately addressed in historiography. The formation of Skarga ended in 1577 when he took solemn vows of the professed. From 1576, his polemical and religious books, translations of foreign authors, and, most importantly, his highly popular *Żywoty świętych* (*Lives of the Saints*, 1579) were published in Vilnius. It was in Vilnius where Skarga's organisational skills unfolded: in 1573 he founded the Brotherhood of Mercy, was a vice-rector of Vilnius Jesuit college, and in 1579 became the first rector of the Academy of

Vilnius; in 1582–1583 he founded diocesan and papal seminaries in Vilnius, and in 1582–1584 – Jesuit schools and colleges in Polotsk, Riga and Tartu. Mention should be made of Skarga’s success in converting the Radziwill family to Catholicism, and in uniting Orthodox believers with the Catholic Church. When in 1584 Skarga left Vilnius for Cracow, he was already a recognised preacher, writer and a Counter-Reformation figure.